

УДК 378.1

Н. О. Попова

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВНЗ ЯК ФАКТОР КОНКУРЕНТНОЇ ПЕРЕВАГИ: ТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

***Анотація.** У статті наведено аналіз основних теоретичних положень формування конкурентної переваги сучасного вищого навчального закладу. У центрі уваги — проблема інноваційного потенціалу. Відзначається, що специфіка сучасної економіки вимагає перетворення ВНЗ у центри інноваційної активності, здатних поєднувати освітню та науково-дослідну діяльність з конкурентоспроможними розробками комерційного характеру.*

***Ключові слова:** потенціал, інновація, інноваційний потенціал, ресурси, структура потенціалу.*

***Summary.** In the article the analysis of the major theoretical positions of competitive advantages of a modern university is introduced. In the center of attention there is a problem of innovation potential. It is noted that the specific nature of the modern economy requires a transformation of universities into centers of innovation activity that can combine education and scientific research with a competitive commercial developments.*

***Key words:** potential, innovative capacity, resources, structure of potential.*

Постановка проблеми. Сучасна ринкова економіка характеризується переважанням ринку знань та інформації над ринком матеріально-речових товарів і ресурсів і значним зростанням обсягу витрат на розвиток первинного базового сектору, в якому створюються і поширюються знання. Тип економіки, в якому виробництво знань є джерелом її зростання, в літературі називають економікою знань, або інноваційною економікою.

Система освіти в цілому і вищої освіти зокрема є одним із секторів національної економіки, в якому формується підвищений попит на нові знання та технології. Тому вищі навчальні заклади сьогодні мають всі можливості, щоб стати центрами інноваційної активності регіональних економік і держави в цілому — адже ВНЗ у промислово розвинених країнах традиційно є базовими інституційними елементами для проведення наукових досліджень і розробок.

Система вищої освіти переживає процес кардинальних перетворень, викликаних новими потребами суспільного розвитку, побудовою інформаційного суспільства, жорсткою конкуренцією на ринку освітніх послуг, що вимагає реалізації нової ролі вищих навчальних закладів не тільки як центрів науки і освіти, але і як основних суб'єктів інноваційної діяльності. У зв'язку з цим актуальними стають завдання проектування методів оцінки та управління розвитком інноваційного потенціалу ВНЗ.

Аналіз останніх досліджень. Питання визначення сутності, формування, розвитку та оцінки інноваційного потенціалу знаходять своє відображення в багатьох роботах як зарубіжних, так і вітчизняних авторів. Серед зарубіжних дослідників можна виділити І. Ансоффа, П. Друкера, М. Портера, Б. Твісса, Дж. Томпсона, К. Фрімена, Й. Шумпетера та ін.

© Н. О. Попова, 2012

Серед російських вчених ці питання досліджували такі науковці: И. В. Василевська, О. В. Васюхин, В. Д. Волосатов, С. Ю. Глазьев, Г. І. Жиц, С. В. Ермасов, Н. Б. Ермасова, С. Д. Льєнкова, В. С. Кабаков, Д. І. Кокурин, В. Г. Матвейкин, А. І. Пригожин, А. А. Трифілова, Р. А. Фатхутдінов та ін.

У вітчизняній літературі своїми дослідженнями в цих питаннях широко відомі такі вчені, як: Т. А. Васильєва, О. І. Волков, В. О. Василенко, В. Н. Гончаров, М. П. Денисенко, С. М. Ілляшенко, Н. С. Краснокутська та ін.

Мета статті — проаналізувати основні підходи до визначення сутності категорії «інноваційний потенціал» та визначити основні складові цієї категорії, уточнити сутність інновацій та інноваційного потенціалу ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. У процесі розгляду інноваційної діяльності як найважливішої тенденції розвитку системи вищої освіти України на передній план виступають проблеми становлення та розвитку інноваційного потенціалу вищих навчальних закладів, інтеграції нових організаційних форм інноваційних процесів в освіту.

До розгляду сутності інноваційного потенціалу вищої школи слід підходити як до економічної категорії, що є ієрархічно організованою системою відносин, які знаходяться в різному ступені наближення до сутності потенціалу [1, с. 1].

У роботі «Методологічні аспекти аналізу сутності фінансів» відомий вчений Е. А. Вознесенський [2] робить акцент на тому, що сутність економічної категорії розкривається в ході наукового розгляду та виявлення таких позицій:

- економічної природи та змісту категорії; специфіки та відмінних рис економічної категорії порівняно з іншими аналогами;
- відносної самостійності категорії і закономірностей розвитку відносин, які вона виражає;
- взаємозв'язку цієї категорії з іншими і класифікації її місця в понятійному апараті цілісної системи економічних відносин ринкової моделі господарювання.

Категорію «інноваційний потенціал» логічно розглядати через поняття «потенціал» та «інновація».

У етимологічному словнику російської мови Крилова [3] значення слова «потенціальний» визначається як слово, запозичене з французької мови, сходить до латинського *potentialis*, утвореного від *potens*, що в перекладі означає «що може бути».

У великому тлумачному словнику сучасної української мови В. Т. Бусела потенціал визначається таким чином [4, с. 902]:

1. Величина, яка характеризує запас енергії тіла, що перебуває в даній точці силового поля (електричного, магнітного тощо).

2. Сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил і т. ін., що можуть бути використані в якій-небудь галузі, ділянці, сфері.

Тлумачний словник економіста за редакцією професора С. М. Гончарова дає таке визначення: «потенціал — це наявні можливості, ресурси, запаси, засоби, що можуть бути використані для досягнення, здійснення чогось» [5, с. 216].

Велика Радянська Енциклопедія так визначає цей термін: «потенціал (від лат. *potentia* — сила) — кошти, запаси, джерела, що є в наявності і можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення певної мети, здійснення плану, вирішення якого-небудь завдання; можливості окремої особи, суспільства, держави в певній галузі» [6].

У словнику-довіднику з менеджменту термін «потенціал» визначається як наявні засоби, запаси і джерела, що можуть бути використані для досягнення мети, рішення будь-якого завдання, можливості окремої особи, суспільства і держави в певній галузі [7, с. 369].

Широке трактування смислового змісту терміна «потенціал» дозволяє застосувати його до різних галузей науки і діяльності людини залежно від того, про яку силу, засоби, запаси, джерела йдеться. У роботах, присвячених дослідженню теорії потенціалів, застосовують широкий спектр визначень потенціалу, серед яких виділяють: економічний; виробничий, оборонний; інтелектуальний; науковий; науково-технічний; кадровий та ін.

Отже, можна стверджувати, що термін «потенціал» має статус загальнонаукового поняття.

Інтерпретація категорії «потенціал» набуває кілька смислових напрямків:

- потенціал як «потужність», надалі отримує своє оформлення в понятті «ступінь потужності»;
- потенціал як «можливості, здібності, сили», необхідні для будь-яких дій;
- потенціал як «сукупність ресурсів» для здійснення будь-якої діяльності, вирішення яких-небудь завдань. Саме в цьому трактуванні бере свій початок так званий ресурсний підхід у розкритті терміну «потенціал».

Принциповою відмінністю між термінами «ресурси» і «потенціал» є те, що ресурси існують незалежно від суб'єктів економічної діяльності, а потенціал окремої організації в цілому невіддільний від суб'єктів діяльності. Тобто «потенціал», крім матеріальних і нематеріальних засобів, включає здібності працівника, колективу, організації, суспільства в цілому до ефективного використання наявних коштів або ресурсів. Самі по собі ресурси не є гарантією досягнення цілей.

Таким чином, потенціал можна визначити як можливості системи ресурсів і компетенцій (тобто здібностей мобілізувати ресурси) створювати результат за допомогою реалізації бізнес-проектів [8, с. 7–8].

Узагальнивши наявні трактування поняття «потенціал», можна виділити загальну тенденцію розгляду цієї категорії як сукупності чого-небудь,

що може бути застосовано для зміни існуючого стану об'єкта в позитивному напрямку, а може залишитися невикористаним. Тому при подальшому вивченні потенціалу слід враховувати поєднання в ньому можливостей, які можуть бути проігноровані, що призведе якщо не до погіршення становища об'єкта дослідження, то до уповільнення або зупинки його розвитку [9, с. 135].

Розглянемо іншу складову терміну «інноваційний потенціал» — слово «інноваційний», яке походить від іменника «інновація». У науковій та навчальній літературі нараховується множина визначень терміну «інновація». Вчені, переважно іноземні (Й. Шумпетер, Б. Твісс, Ф. Ніксон, Б. Санто), трактують це поняття залежно від об'єкта та предмета свого дослідження. Однак специфічним у тлумаченні інновацій є зміни, а головною функцією інноваційної діяльності є функція змін. Вперше цей термін було використано австрійським економістом Йозефом Шумпетером. У книзі «Теорія економічного розвитку» (1911 р.) він виділив п'ять типових змін:

- використання нової техніки, нових технологічних процесів або нового ринкового забезпечення виробництва;
- впровадження продукції з новими якостями;
- використання нової сировини;
- зміни в організації виробництва та його матеріально-технічного забезпечення;
- поява нових ринків збуту [10, с. 9].

Відповідно до міжнародних стандартів інновація визначається як кінцевий результат інноваційної діяльності, який втілюється у виді нового або удосконаленого продукту, нового або вдосконаленого технологічного процесу, який використовується у практичній діяльності або у новому підході до соціальних послуг.

За визначенням американського вченого Пітера Друкера, «інновація — це не винахід і не відкриття. ... Вона фокусується не на знаннях, а на ефективності, а в бізнесі — на економічній ефективності. Її сутність швидше концептуального характеру, ніж технічного або наукового. Характерною рисою новатора є здатність об'єднати в систему те, що іншим здається незв'язним набором розрізнених елементів. ... Якість інновації не залежить прямо від її розміру. ... Це успішна спроба знайти і включити до свого бізнесу останню частинку, якої бракує, щоб перетворити вже існуючі елементи: знання, товари, купівельний попит, ринки — в нове і набагато більш продуктивне ціле» [11, с. 19].

Загальноприйнятим є визначення, що інновація (нововведення) — це результат творчої праці, який втілюється у виді нового або удосконаленого продукту, технічного процесу, що реалізується на ринку і використовується у практичній діяльності.

Тобто обов'язковими властивостями інновації є:

- науково-технічна новизна;
- можливість виготовлення на виробництві;
- задоволення ринкового попиту.

Іноді інновація може розглядатися як процес, тобто нововведення розвивається у часі та має точно виражені стадії. Процесний підхід до визначення інновацій полягає в тому, що в цьому випадку під інновацією розуміється комплексний процес, який включає розробку, впровадження у виробництво і комерціалізацію нових споживчих цінностей — товарів, техніки, технології, організаційних форм і т. ін.

Більшість дослідників характеризують інновації за такими аспектами [12, с. 9]:

1. Інновації є результатом планованої творчої діяльності людей, спрямованої на вдосконалення існуючої системи.

2. Інновацією вважається нововведення, реалізоване на практиці.

3. Об'єктами змін, здійснених в результаті впровадження інновації, можуть бути технічна, технологічна, організаційно-управлінська, фінансова, соціальна, екологічна, правова та інші сфери.

4. Інновації можуть сприяти подоланню криз на макро- та мікрорівнях, збільшують конкурентоспроможність.

5. Інновації пов'язані з високим доходом і ризиком.

Трактування інновації як економічної категорії сфери вищої освіти означає вибір і застосування нової комбінації (нового комплексу) науково-дослідних, освітніх та управлінських рішень, спрямованих: на вдосконалення діяльності університету і перехід до нового якісного стану, на реалізацію освітньої, науково-технічної та інтелектуальної продукції, доведення інновацій до дослідно-конструкторського виробництва та промислового використання, досягнення комерційного успіху [13, с. 22].

Різноманіття підходів до визначення сутності інновації говорить про багатогранність цього явища і зацікавленість сучасного суспільства у його розвитку.

Поняття ж інноваційного потенціалу вперше було введено К. Фріменом. Інновація, за К. Фріменом, — це система заходів щодо розробки, освоєння, експлуатації та вичерпання виробничо-економічного та соціально-організаційного потенціалу, який є основою нововведень.

У 70–80-х роках минулого століття урядами провідних промислово-розвинутих країн були прийняті закони, які стимулювали діяльність підприємств щодо розвитку професійного та інтелектуального потенціалу працівників. Сучасною економічною наукою термін «інноваційний потенціал» трактується неоднозначно. На думку

більшості дослідників, інноваційний потенціал є загальною показником.

Категорію «інноваційний потенціал» можна трактувати як здатність системи до трансформації фактичного стану речей у новий стан з метою задоволення існуючих або знову виникаючих потреб (суб'єкта-новатора, споживача, ринку тощо). При цьому ефективно використання інноваційного потенціалу робить можливим перехід від прихованої можливості до явної реальності, тобто з одного стану в інший (а саме — від традиційного до нового). Отже, інноваційний потенціал — це свого роду характеристика здатності системи до зміни, поліпшення, прогресу [14, с. 19].

В. Н. Гончаров [15] визначає категорію інноваційний потенціал через взаємну відповідність (органічне поєднання) ресурсів, можливостей та здібностей в інноваційній діяльності.

На думку О. Богми [16], більш доцільним є розгляд інноваційного потенціалу з погляду можливостей реального використання ресурсів на практиці, тобто з метою реалізації конкретних інноваційних проектів. У цьому випадку при визначенні інноваційного потенціалу акцент робиться перш за все не на ресурси, а на результати інноваційної діяльності, які організація досягла з використанням наявних ресурсів, враховуючи вплив певних факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

«Словник-довідник з менеджменту» трактує так: «інноваційний потенціал організації — готовність і здатність вперше створювати, сприймати або відтворювати нововведення і своєчасно звільнитися від застарілого. Елементами інноваційного потенціалу є: матеріально-технічні, фінансово-організаційні, кадрові можливості і соціально-психологічні фактори» [17, с. 370–371].

Авторський колектив публікації «Концептуальні основи формування системи управління потенціалом інноваційного розвитку підприємства на засадах маркетингу» пропонує застосовувати системний підхід, відповідно до якого при дослідженні інноваційного потенціалу суб'єкта господарювання слід враховувати, що [18, с. 162–163]:

— основу інноваційного потенціалу складають не лише реальні можливості (ресурси), але й потенційні (не залучені на даний час ресурси, які можуть бути за необхідності у визначений термін мобілізовані та використані);

— один і той самий набір ресурсів може використовуватися з різним рівнем ефективності, тобто суб'єкт господарювання має бути готовим до сприйняття та ефективного використання накопичених та мобілізованих інноваційних ресурсів;

— суб'єкт господарювання має бути спроможним при здійсненні інноваційної діяльності адаптуватися до мінливих умов зовнішнього середовища.

Таким чином, пропонується підхід базується на накладанні ресурсного та імовірнісного підхо-

дів до розуміння сутності інноваційного потенціалу як економічної категорії.

Аналіз структури категорії «інноваційний потенціал» дозволяє більш повно розкрити його сутність. У зв'язку з цим виділимо основні підходи до визначення структурних складових інноваційного потенціалу і розглянемо їх взаємозв'язок.

Структура інноваційного потенціалу може бути наведена єдністю трьох його складових (ресурсної, внутрішньої і результативної), які співіснують взаємно, чинять вплив одна на одну і виявляються за їх використання як «триєдина сутність» потенціалу (рис. 1) [18, с. 126].

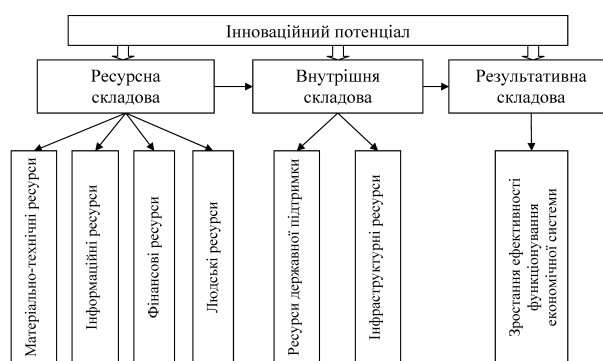

Рис. 1. Складові інноваційного потенціалу

Інноваційний потенціал є однією із системних властивостей великої і складної соціально-економічної системи, що дозволяє їй своєчасно адаптуватися до змін навколишнього середовища за допомогою ефективної комерціалізації нових знань [19, с. 49].

На думку М. В. Владики, інноваційний потенціал є ядром загального потенціалу та частиною структури інших потенціалів, акумулюючи і мобілізуючи в своїй сутності найсучасніші, нові і креативні якості потенціалів різних сфер і видів діяльності. Інноваційний потенціал є відносно самостійною підсистемою загального потенціалу (інноваційне ядро) і одночасно є структурним елементом інших потенціалів, тобто «вертикальним зрізом» [20, с. 23].

На основі аналізу сутності понять «інновація», «потенціал» можна дати визначення інноваційного потенціалу ВНЗ як міру його готовності виконувати завдання, що забезпечують досягнення поставленої інноваційної мети за допомогою реалізації інноваційного проекту або програми інноваційних перетворень і впровадження інновацій. Звідси зміст інноваційного потенціалу вищого навчального закладу визначається цілями і завданнями його основної діяльності — створення та розповсюдження нових знань. При цьому виникає необхідність опрацювання низки методологічних і методичних проблем, а саме:

— з чого складається інноваційний потенціал вищого навчального закладу;

— як і за якими критеріями його слід оцінювати;

— яка має бути система управління розвитком інноваційного потенціалу ВНЗ.

Методика оцінки інноваційного потенціалу ВНЗ може бути заснована на виокремленні інноваційної складової в усіх сферах його діяльності: освітній, методичній, науковій, управлінській, фінансовій тощо.

Висновки. Стратегічне управління вищим навчальним закладом на основі оцінки його інноваційного потенціалу дозволить реалізувати інноваційні цілі розвитку ВНЗ та ефективно використовувати його ресурси для підвищення конкурентних переваг.

Вибір інноваційно-орієнтованого шляху розвитку здатний забезпечити системі освіти високу якість підготовки фахівців і підвищити рівень інтеграції ринку освітніх послуг у ринок праці.

Література

1. Владыка М. В. Инновационный потенциал вузов как фактор конкурентности экономического развития / М. В. Владыка // Научные ведомости БелГУ. — 2009. — Вып. 10/1. — № 7(62).
2. Вознесенский Э. А. Методологические аспекты анализа сущности финансов / Э. А. Вознесенский. — М. : Финансы, 1974. — 128 с.
3. Этимологический словарь русского языка [Электронный ресурс] / под ред. Г. А. Крылова. — М. : Полиграфсервис, 2005. — 432 с. — Режим доступа : <http://www.slovopedia.com/25/207/1651443.html>.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. — 1440 с.
5. Гончаров С. М. Тлумачний словник економіста / С. М. Гончаров, Н. Б. Кушнір // за ред. проф. С. М. Гончарова. — К. : Центр учбової літератури, 2009. — 264 с.
6. Большая Советская Энциклопедия (БСЭ) [Электронный ресурс]. — М. : Роспатент, 2001. — Режим доступа : <http://bse.sci-lib.com>.
7. Стеченко Д. М. Менеджмент: Словник-довідник : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Д. М. Стеченко, А. В. Григорович, А. П. Дука. — Хмельницький : Поділля, 2004. — 587 с.
8. Краснокутська Н. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навч. посіб. / Н. С. Краснокутська. — К. : Центр навчальної літератури, 2005. — 352 с.
9. Волосатов В. Д. Сущность и структура инновационного потенциала промышленного предприятия / В. Д. Волосатов, Ю. В. Бабанова // Вестник Челябинского государственного университета. — 2010. — № 3. — С. 134–138.
10. Инновационный менеджмент : [учебник для вузов] / под ред. С. Д. Ильенковой. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2007. — 335 с.
11. Друкер П. Ф. Новые реальности. В правительстве и политике. В экономике и бизнесе. В обществе и мировоззрении / П. Ф. Друкер. — М. : Бук Чембэр Интернэшнл, 1994. — 377 с.
12. Василевская И. В. Инновационный менеджмент / И. В. Василевская. — М. : ПРИОР, 2004.
13. Владыка М. В. Развитие и реализация инновационного потенциала ВУЗа : автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра экон. наук : 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / М. В. Владыка. — Белгород, 2010. — 50 с.
14. Матвейкин В. Г. Инновационный потенциал: современное состояние и перспективы развития : монография / В. Г. Матвейкин, С. И. Дворецкий, Л. В. Минько и др. — М. : Машиностроение-1, 2007. — 284 с.
15. Гончаров В. Н. Характеристика інноваційного потенціалу підприємства в контексті стратегічного управління / В. Н. Гончаров, Е. В. Іванова // Наукові праці ДонНТУ. Серія економічна. — 2004. — Вип. 76. — С. 112–119.
16. Богма О. С. Сутність інноваційного потенціалу підприємства / О. С. Богма // Вісник Запорізького національного університету. — 2011. — № 1 (9) — С. 12–14.
17. Стеченко Д. М. Менеджмент: Словник-довідник : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Д. М. Стеченко, А. В. Григорович, А. П. Дука. — Хмельницький : Поділля, 2004. — 587 с.
18. Волосатов В. Д. Сущность и структура инновационного потенциала промышленного предприятия / В. Д. Волосатов, Ю. В. Бабанова // Вестник Челябинского государственного университета. — 2010. — № 3 — С. 134–138.
19. Кокурин Д. И. Инновационная деятельность / Д. И. Кокурин. — Москва : Экзамен, 2001. — 576 с.
20. Владыка М. В. Развитие и реализация инновационного потенциала ВУЗа : автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра экон. наук : 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / М. В. Владыка. — Белгород, 2010. — 50 с.